

De percepties van Gentse middenveldactoren over Roma en hun integratie: ambigue processen van *othering* binnen een inclusief kader

Ama Amitai^{*1} & Chloë Delcour²

Samenvatting

Dit onderzoek focust op de samenlevingszijde van de integratie van Roma door te kijken hoe Gentse middenveldorganisaties Roma percipiëren. We argumenteren dat de focus op machtsrelaties binnen integratie een belangrijke aanvulling is op het mainstream onderzoek dat integratie vooral situeert bij de migranten en waarbinnen machtsrelaties niet bestudeerd worden. De diepte-interviews met de middenveldactoren en de missieteksten van de organisaties werden bestudeerd door een categorie- en *framing*-analyse. Bestaand onderzoek besteedt vooral aandacht aan ondubbelzinnige exclusiepraktijken, terwijl deze resultaten subtiele exclusie aantonen binnen schijnbaar inclusieve initiatieven. Enerzijds benadrukken de respondenten de verantwoordelijkheid van de samenleving bij integratie en de-essentialiseren ze de Roma. De vrijwilligers doen dit vaker dan de professionelen. Anderzijds zitten de respondenten vervat in een excluderend discours waar Roma ge-essentialiseerd en als *other* gerepresenteerd worden, tegenover de samenleving als geheel en migranten die al langer in België zijn. De Roemeense Roma worden als ultieme *other* voorgesteld. Verder kaderen de respondenten de integratie van Roma binnen het cultuurframe en het armoedeframe. Beide frames werken essentialiserend door alle Roma te linken aan vaststaande kenmerken: hun onveranderlijke cultuur of langdurige armoedesituatie. Zowel vrijwilligers als professionelen excluderen Roma, waardoor ze geen volwaardig lid zijn van de samenleving. Er is nood aan een duidelijkere visie over inclusie en bewustzijn over exclusiemechanismen. Bovendien moet er gestreefd worden naar gelijkwaardigheid op basis van verschil, waardoor Roma in de samenleving geïncludeerd worden. Dit kan door Roma-zijn op een hybride manier in te vullen, waardoor middenveldactoren Roma gaan de-essentialiseren én er politieke mobilisatie mogelijk is.

* ama.amitai@ugent.be

1 CuDOS (Cultural Diversity: Opportunities & Socialisation), Vakgroep Sociologie, Universiteit Gent

2 Aspirant van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen, Centre for Social Theory, Vakgroep Sociologie, Universiteit Gent

Kernwoorden

percepties van middenveldorganisaties, Roma, *othering*, integratie, categorie- en *framing*-analyse

Inleiding

Door de uitbreiding van de Europese Unie met Tsjechië, Slowakije en Slovenië in 2004, Bulgarije en Roemenië in 2007 en het principe van vrij verkeer van personen is een toenemende migratiestroom vanuit Midden- en Oost-Europa naar West-Europa ontstaan (Touquet & Wets, 2013). Binnen deze migrantengroep zijn ook Roma aanwezig. Dit is een zeer diverse groep mensen die door beleid en middenveldorganisaties worden samengenomen onder de noemer 'Roma'. Roma worden veelal geconstrueerd als etnische groep en zijn bovendien heel heterogeen (Rövid, 2011). Zich al dan niet identificeren als Roma is sterk afhankelijk van gedeelde collectieve ervaringen en veranderende identificatiepatronen (Vermeersch, 2014).

Dit artikel focust op de percepties die heersen binnen Gentse middenveldorganisaties over Roma en hun integratieproces. Integratie is een machtsrelatie waarbij de meest dominante sociale groep kan aangeven wat problematisch is en oplossingen gaat bepalen (Schinkel, 2008). Dit onderzoek wil deze machtsrelaties in kaart brengen. We argumenteren dat het in migratie- en integratieonderzoek cruciaal is om de samenlevingszijde en percepties van de dominante meerderheidsgroep onder de loep te nemen.

De term 'meerderheidsgroep' wordt gebruikt om op dominante machtsrelaties te wijzen. Dit artikel gaat niet uit van een dichotomie tussen de etnische meerderheid en minderheid, maar wil wijzen op de constructie van verschillende etnische hiërarchieën. Ondanks deze etnische hiërarchieën heeft de etnische meerderheidsgroep de meeste macht in termen van politieke middelen en invloed op de beeldvorming over groepen. Hoewel geen enkele sociale of etnische groep de beeldvorming over zijn groep volledig in handen heeft, hebben Roma nauwelijks invloed op hun representaties in de publieke sfeer (McGarry, 2014). Mainstream integratieonderzoek focust niet op deze machtsrelaties en de representaties van migrantengroepen, maar op processen en karakteristieken bij de migranten zelf (De Zwart, Berkers, Slooter, Duijndam & Alteni, 2011). Integratie wordt vaak gezien als een vergelijking tussen sociale groepen op het vlak van werkloosheid, onderwijs, huisvesting enzovoort. Deze studies benadrukken dat migranten anders zijn en een achterstand hebben.

Dit artikel wil bijdragen aan een kritische stem binnen de bovengenoemde literatuur, door aandacht te besteden aan exclusieprocessen binnen schijnbaar inclusieve initiatieven. Dit vormt een belangrijke bijdrage aan de literatuur over etnische grenzen, die zich voornamelijk concentreert op vanzelfsprekende en ondubbelzinnige exclusie door de samenleving. Subtiele exclusie heeft echter ook een invloed op de beeldvorming over Roma en belemmert inclusie. Het is van belang de beeldvorming over Roma van middenveldactoren te bestuderen, aangezien negatieve percepties ne-

fast zijn voor de aanvaarding van migranten en het integratieproces. Als middenveldactoren die dagelijks in contact komen met Roma een excluderend discours uitdragen over hen, versterkt dit hun positie als buitenstaander.

Meer specifiek focust dit onderzoek zich op de representaties van Roma in Gent. Het is moeilijk om het aantal Roma in te schatten wegens de registratie op basis van nationaliteit in plaats van etniciteit en een aandeel Roma dat illegaal in België verblijft (Touquet & Wets, 2013). Schattingen van het aantal Roma in Gent variëren van 4.300 tot 5.500 (Hemelsoet, 2013a). Roma bevinden zich in een specifieke positie in vergelijking met andere migrantengroepen. Volgens Meuleman en Billiet (2003) kunnen migranten in België op basis van de migratiemotieven en het migratiejaar in ruwweg twee subcategorieën worden opgedeeld: de zogenaamde oude migranten¹ en nieuwe migranten. Oude migranten zijn Turken, Marokkanen en Zuid-Europeanen die in de jaren zestig als arbeidskrachten gerekruteerd zijn om in België te werken. De nieuwe migranten zijn een meer heterogene groep, bestaande uit hooggeschoolde migranten, vluchtelingen en nieuwe Europese burgers. Onder de nieuwe Europese burgers behoren ook migrerende Roma (Verhaeghe, Van der Bracht & Van de Putte, 2012).

Bovendien zijn Roma een specifieke groep binnen de nieuwe migranten omdat ze een sterkere mate van uitsluiting ondervinden (Bancroft, 2005). Omwille van deze uitsluiting worden de levensomstandigheden van het merendeel van de Roma gekenmerkt door een achterstand op gebieden zoals gezondheid, huisvesting, politieke participatie, onderwijs en tewerkstelling (Vermeersch, 2011). Ongeveer 90 procent van de Roma in Europa heeft een inkomen onder de nationale armoedegrens en minder dan één derde heeft een betaalde job (European Union Agency for Fundamental Rights, 2012).

Dit brengt nieuwe uitdagingen met zich mee voor het middenveld, een van de belangrijkste spelers op het gebied van integratie van migranten- en minderheidsgroepen (Hemelsoet, 2013a). In Gent wordt er door burgemeester Daniël Termont gewezen op de druk die Roma zouden veroorzaken op de draagkracht van de stad (Hemelsoet, 2011). Dit resulteerde in nieuwe projecten en organisaties, waar dit onderzoek op focust. We bestuderen de volgende onderzoeksvraag: 'Wat zijn de percepties van (actoren in) Gentse middenveldorganisaties over de Roma en hun integratieproces?' Hiervoor zullen we een categorie- en *framing*-analyse doen van diepte-interviews met de organisatieactoren. Ter voorbereiding van de diepte-interviews werden de missieteksten van de organisaties bestudeerd. Eerst gaan we dieper in op literatuur over etniciteit, etnische grenzen, hiërarchieën, processen van *othering* en de representaties van Roma als *other*.

Literatuuroverzicht

Etniciteit

Etniciteit wordt in dit artikel gedefinieerd als een product van een sociaal proces van constructies die afhankelijk zijn van de context (Barth, 1998; Brubaker, 1992; Wimmer, 2008). Deze auteurs verzetten zich tegen een definitie van etniciteit als een vaststaand

cultureel kenmerk dat een persoon krijgt vanaf de geboorte. Etniciteit voorstellen als een natuurlijke sociale categorie met een bepaalde essentie, is immers essentialisme (Rothbart & Taylor, 1992). Door een essentialistische blik op sociale groepen worden inherente culturele verschillen geconstrueerd om etnische groepen uit te sluiten en als abnormaal te bestempelen (Hopkins, Reicher & Levine, 1997). De-essentialisering is het tegenovergestelde van essentialisme en benadrukt de interne differentiatie binnen een groep. Het impliceert wel dat alle politieke actie zou berusten op mythische collectiviteiten (Modood, 1998). De-essentialisering kan op die manier empowerment van groepen in de weg staan. Zowel een essentialistisch als een anti-essentialistisch discours vertonen zwaktes en sterktes en kunnen emancipatie tegengaan (Verkuyten, 2003).

De Britse anti-essentialisten Tariq Modood (1998) en Stuart Hall (2003) voeren hybriditeit op als alternatief. Hybriditeit bewaakt de complexiteit van de identiteitsvorming van individuen die afhankelijk is van machtsrelaties en de context (Bhabha, 1983). Er kunnen meerdere identiteiten gecombineerd worden met oog voor de intersecties tussen etniciteit, religie, klasse en gender (Root, 1999). De overlapping tussen verschillende categorieën staat centraal, in plaats van hokjesdenken in 'zuivere' categorieën. Hybriditeit verzoent de-essentialisering en essentialisering door veranderlijkheid te benadrukken, maar politieke mobilisatie niet uit te sluiten (Modood, 1998). Het stelt dat etnische identiteiten niet puur of statisch zijn, maar meervoudig, aangezien etnische minderheden vaak over verschillende etnische identiteiten beschikken. Hybriditeit biedt de mogelijkheid om verschillen tussen mensen te de-essentialiseren zonder dat het belang van etniciteit uit het oog verloren wordt (Tremlett, 2009). Ook binnen Romani-studies kan hybriditeit een manier zijn om meer reflectie te genereren over de homogenisaties en representaties van Roma.

De *ethnic boundaries theory* volgt de interpretatie van etniciteit als een geconstrueerd label dat hybride en meervoudig is (Wimmer, 2008). Deze theorie stelt dat etnische groepen binnen de samenleving geconstrueerd worden zonder dat dit meteen betekent dat de sociale wereld bestaat uit duidelijk afgelijnde etnische grenzen. Een individu kan zich lid voelen van verschillende etniciteiten afhankelijk van de context. Onderzoek van Hagendoorn, Drogendijk, Tumanov en Hraba (1998) en Hraba, Hagendoorn en Hagendoorn (1989) toont aan dat er naast etnische grenzen ook etnische hiërarchieën worden gevormd. Minderheidsgroepen genieten van een verschillende mate van sociale acceptatie (Verkuyten & Kinket, 2000). Vooroordelen verschillen dus naargelang de etnische minderheid, wat de visie op integratie sterk kan beïnvloeden (Modood, 1998). Zo zullen migrantengroepen met de grootste afstand tegenover de meerderheidsgroep als 'slecht geïntegreerd' gezien worden. De etnische hiërarchie toont aan dat in de huidige migrantensamenleving etnische hiërarchieën complexer zijn dan de binaire tegenstelling tussen de etnische meerderheidsgroep en de minderheidsgroepen. Er zijn echter ook onderlinge hiërarchische verschillen tussen migrantengroepen.

Othering en integratie

Etnische hiërarchieën zijn gebaseerd op verschillen met een negatieve lading, die ervoor zorgen dat een minderheidsgroep als *'the other'* bestempeld wordt. *Othering* is het discursief proces waarbij een groep zichzelf tegenover andere sociale groepen plaatst, om die groepen uit te sluiten (Boréus, 2006; Jensen, 2011; Riggins, 1997). Het concept *othering* komt voort uit postkoloniale theorieën (Jensen, 2011). Volgens Hall (2001) wordt *the other* symbolisch verbannen uit de samenleving door de meerderheidsgroep. Het verschil met de constructie van etnische grenzen is dat er daarbij geen negatieve connotatie vasthangt aan de andere etnische groep, terwijl dat bij *othering* wel steeds het geval is. Bovendien kan enkel de dominante meerderheidsgroep aan *othering* doen terwijl minderheidsgroepen zelf ook etnische grenzen opstellen (Van Kerckem, 2014).

Todorov (1984) beschrijft drie dimensies tussen de zelf en de ander. Ten eerste is er een negatief oordeel over *the other*. Ten tweede is er de sociale afstand waarbij *the other* gezien wordt als fysiek en psychologisch afstandelijk. Ten derde speelt een gebrek aan kennis een rol, aangezien de geschiedenis en cultuur van *the other* relatief onbekend blijft. Bovendien is *the other* alles wat de 'wij'-groep niet is. Op die manier wordt de 'wij'-groep zowel de groep met de positieve eigenschappen als de standaard of de neutrale groep (Haynes, Devereux & Breen, 2008). *Othering* wordt ook vaak onbewust toegepast door de dominante groep (Fine, 1994). Het treedt in werking via taal en binaire opposities. Zo worden complexe situaties gereduceerd tot tweedelingen en worden heterogene groepen als homogeen voorgesteld (Hall, 2001; Riggins, 1997).

Kritieken wat studies over *othering* betreft, zijn ten eerste dat de dichotomie tussen de dominante meerderheidsgroep en de minderheidsgroep niet overstegen wordt, met weinig plaats voor grijze zones of nuances (Gingrich, 2004). Ten tweede worden personen die als *the other* omgeschreven worden in deze studies als passieve subjecten voorgesteld, die de dominante representaties ondergaan (Jensen, 2011). *Othering* beperkt zich bovendien niet enkel tot de sociale interacties op het microniveau maar is ook aanwezig op meso- of macroniveau zoals in het politieke beleid dat focust op integratie en de verantwoordelijkheden van de migrant (Van Kerckem, 2014). Om die reden is het van belang om ook het concept 'integratie' te bekijken.

Integratie houdt in dat migranten zich aanpassen aan de samenleving waar zij naar migreren en dat de samenleving ruimte laat voor het cultuurbehoud van de migranten (Arends-Tóth & Van de Vijver, 2001). Integratie houdt in het openbaar discours echter vaak alleen een aanpassing in (Van de Vijver, 2001). Hiermee verwijst men in feite naar assimilatie.² Ook in zijn originele betekenis kan er volgens Schinkel (2008) kritiek geformuleerd worden op integratie. Hij stelt dat het integratiediscours inherent problematisch is. De aanname van integratie is dat groepen ingesloten moeten worden en dus eigenlijk buiten de samenleving staan. Beleidsmaatregelen richten zich niet op samenlevingsproblemen, maar op een groep mensen die met deze problemen geassocieerd worden (Hemelsoet, 2011). Dat werkt de stigmatisering in de hand en dreigt sociale problemen te culturaliseren.

Bovendien problematiseert Schinkel (2007) ook de toenemende culturalisering in het integratiedebat waarbij integratie een verborgen term voor assimilatie wordt. Er wordt namelijk geëist van de migranten dat ze zich aanpassen aan de waarden van de ontvangende samenleving, waardoor er een proces van individuele responsabilisering plaatsvindt. Hierin schuilt een vorm van culpabilisering (Hemelsoet, 2011). De geboden kansen hebben een dwingend karakter: in zoverre men de kansen niet opneemt, sluit men zichzelf uit en is het behouden van de cultuur van de migrant de reden voor zijn non-integratie.

Roma als niet-geïntegreerd en *the other*

Roma worden in het publieke discours voorgesteld als een groep met een gebrek aan integratie en als *the other* (Haynes et al., 2008). Ze worden al decennialang geconfronteerd met processen van exclusie (Bancroft, 2005; Bogdal, 2012). De meerderheidsgroep domineert de beeldvorming over Roma waarbij ze hen buiten de bestaande orde plaatsen. Zo worden ze niet meer gezien als een inherent deel van de maatschappij waarin ze leven. De vooroordelen geassocieerd met Roma vertrekken vaak vanuit een vermeend fundamenteel verschillend idee over territorialiteit (Bancroft, 2005). Hoewel de meeste Roma intussen gesetteld zijn, worden ze nog steeds geassocieerd met een nomadische leefwijze. Door deze associatie worden Roma gezien als pure vreemdelingen, aangezien ze weinig waarde zouden hechten aan een vaste verblijfplaats en eigendom, terwijl dat een van de heersende principes is in de huidige samenleving (Bancroft, 2005; Bogdal, 2012).

De vooroordelen waarmee de Roma worden geconfronteerd, zijn gesitueerd op economisch, juridisch, sociaal en cultureel vlak. Ten eerste worden ze vaak gezien als onverantwoordelijke consumenten, die zich geen zorgen maken over financiële zekerheid op lange termijn (Bancroft, 2005). Ten tweede worden Roma ook vaak beschuldigd van criminaliteit zoals diefstal, overval, oplichterij, waarzeggerij, ontvoering van kinderen... (Bancroft, 2005; Bogdal, 2012; Hemelsoet, 2013b). Verder worden de Roma in het algemeen gezien als cultureel, sociaal en zelfs mentaal onaangepast aan de samenleving (Hemelsoet, 2013b). Deze vooroordelen hebben belangrijke gevolgen: doorheen de geschiedenis hebben regeringen in de thuis- als migratielanden van Roma discriminerende maatregelen genomen tegen deze groep. Voorbeelden hiervan zijn vervolging, uitbuiting, gedwongen assimilatie, uitwijzing enzovoort (Bancroft, 2005; Bogdal, 2012; Hemelsoet, 2013b). Als reactie op deze jarenlange uitsluiting heeft de Europese Unie vanaf de jaren negentig gradueel inclusieprojecten uitgebouwd voor Roma, in samenwerking met *Romani civil society*-bewegingen (McGarry, 2011; Tremlett, 2009).

Kritische stemmen binnen de Romani-studies hebben echter aangetoond dat dergelijke projecten neveneffecten hebben die Roma excluderen terwijl de projecten inclusie beogen. Ten eerste worden Roma door deze programma's vaak voorgesteld als een homogene groep Europese burgers, wat de grote verschillen binnen de Roma negeert (Hemelsoet, 2013b; McGarry, 2014; Tremlett, 2009). Ten tweede worden de inclusie-

programma's vaak gelegitimeerd door de nadruk te leggen op de lange geschiedenis van exclusie en de miserabele levensomstandigheden van Roma. Verschillende auteurs hebben echter geclaimd dat deze focus eigenlijk het aparte karakter van de Roma en diens grens met de meerderheidsgroep benadrukt (Hemseloet, 2013b; McGarry, 2011).

Roma worden ook op verschillende wijzen *geframed* binnen de Romani-studies (Tremlett, 2014). Enerzijds worden Roma *geframed* als een culturele groep. Een etnografische studie van Stewart (1997) portretteert Roma bijvoorbeeld als een culturele groep waarbij hij de echte '*Gypsy way of life*' tracht te onderscheiden bij verschillende groepen Roma. Een kritiek op dit frame is dat er geen rekening gehouden wordt met de structurele en economische achterstand van vele Roma (Ladányi & Szelényi, 2006). Bovendien worden de verschillen tussen Roma en niet-Roma geaccentueerd. Dit brengt ons tot het tweede frame, namelijk het armoedeframe dat Roma ziet als een economisch gedepriveerde groep. Roma worden gezien als een onderklasse omdat het economische verschil tussen Roma en andere groepen in de samenleving nooit zo drastisch was (Ladányi & Szelényi, 2006). De situatie waar Roma in leven is niet eigen aan de Roma zelf maar aan een groep mensen die leven in armoede, waar vele Roma deel van uitmaken. Volgens Tremlett (2014) gaan zowel het armoedeframe als het cultuurframe Roma essentialiseren als groep omdat ze beide een constructie maken van hoe 'echte' Roma leven en ze voorstellen als een groep met vaststaande karakteristieken.

Data en methoden

Dit onderzoek is gebaseerd op individuele diepte-interviews en missieteksten van organisaties in het Gentse middenveld die werken rond de integratie van Roma via onderwijs. Onderwijs wordt immers beschouwd als een belangrijke hefboom voor maatschappelijke integratie (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007). Een eerste selectiecriteria was dat er voldoende diversiteit moest zijn in het type organisaties, waarbij een opdeling werd gemaakt tussen vrijwilligersorganisaties en professionele organisaties. Professionele organisaties zijn vaak sterker verbonden aan de lokale overheid en werken met betaalde werknemers (Dekker, 1994). Vrijwilligersorganisaties bieden een dienstverlening ten behoeve van anderen, waarbij het werk onbetaald is. We vermoeden dat professionele organisaties eerder zullen aansluiten bij het heersende discours van de lokale of nationale overheid over Roma, aangezien ze verantwoording moeten afleggen aan die overheid. Vrijwilligersorganisaties hebben waarschijnlijk meer ruimte om een kritisch standpunt in te nemen tegenover het beleid.

Het tweede selectiecriteria was dat er per organisatie één coördinator en minstens één professionele werknemer of vrijwilliger werd bevroegd om zicht te krijgen op de variëteit aan visies binnen de organisatie. De coördinatoren waren steeds de verantwoordelijken van de organisatie, die inzetten op partnerschappen met de stad Gent en andere organisaties. De uitvoerenden, zowel professioneel als vrijwillig,

komen dagelijks in contact met de doelgroepen van de organisatie. Er werden in totaal dertien respondenten bevestigd uit zeven verschillende organisaties: drie vrijwilligersorganisaties (waaronder één zelforganisatie³) en vier professionele organisaties. Er werden zes vrijwilligers bevestigd en zeven professionele werknemers. Binnen de vrijwilligersorganisaties werden drie coördinatoren en drie vrijwilligers bevestigd en binnen de professionele organisaties werden drie coördinatoren en vier professionele medewerkers. In totaal werden dus zes coördinatoren en zeven uitvoerenden (vrijwilligers of professionele medewerkers) betrokken.

De rekrutering van de verschillende organisaties gebeurde via één contactpersoon bij een van de organisaties die de andere organisaties en respondenten aanraadden. Alle professionele organisaties die werken rond onderwijs in Gent en Roma als doelgroep hebben, werden betrokken in het onderzoek. Andere middenveldorganisaties in Gent die met Roma werken rond de toegang tot de arbeidsmarkt, werden bijvoorbeeld niet betrokken. Wat betreft de Roma-zelforganisaties, werd er besloten slechts één zelforganisatie te betrekken omdat de anderen nog weinig activiteiten hadden of pas recentelijk opgestart werden. Er werden ook twee dubbelinterviews afgenomen. Na de interviews met dertien respondenten werd er theoretische saturatie bereikt, aangezien er weinig nieuwe informatie naar voren kwam en de relaties tussen verschillende concepten en *frames* reeds verduidelijkt werden (Mortelmans, 2007). Bovendien werden de relevante organisaties in het veld betrokken en werden er minstens twee actoren uit de organisatie betrokken in het onderzoek.

De semigestructureerde interviews werden afgenomen aan de hand van een vragenlijst. Ter voorbereiding op de interviews werd een analyse gedaan van de missieteksten van alle organisaties, om de interviews beter te kunnen sturen. Deze missieteksten zijn online te vinden in de vorm van de meest recente beleidsnota of de website van de organisatie. Via de missieteksten werd een eerste idee verkregen over de opvattingen van de organisaties vooraleer er op een diepgaandere wijze werd doorgevraagd naar percepties tijdens de interviews. Omdat de beide informatiebronnen dezelfde thema's behandelen en de missieteksten vooral een kader scheppen voor de interviews, wordt de informatie uit de beide bronnen samengebracht in de resultaten. Het is echter zo dat het merendeel van de resultaten afkomstig is uit de diepte-interviews omdat deze veel meer rijke informatie konden verschaffen dan de missieteksten.

De vragenlijst is gebaseerd op een vragenprotocol waarbij er ruimte werd gelaten om door te vragen, verder in te gaan op thema's die de respondenten aanbrachten en specifieke vragen te stellen over fragmenten uit hun missieteksten. De vragenlijst werd opgedeeld in drie delen: vragen over de organisatie en de aanpak van hun doelgroepen, percepties over de levensomstandigheden van de Roma in Gent en vragen over de visie op integratie. Om de vragen op te stellen, werd inspiratie opgedaan bij de vragenlijsten van de *European Union Agency for Fundamental Rights* (2012) wat betreft de vragen over de perceptie over de levensomstandigheden van Roma op het vlak van onderwijs, werk, huisvesting, armoede en discriminatie. De vragen over

integratie zijn geïnspireerd op de indicatoren van integratie van de Raad van Europa (1997). Alle interviews werden met de toestemming van de respondenten opgenomen en daarna getranscribeerd. Bovendien werden alle namen van de respondenten geanonimiseerd.

De gehanteerde methodes in dit onderzoek zijn een categorie- en *framing*-analyse. Er werd vertrokken vanuit een categorieanalyse, die tracht de verhoudingen tussen verschillende categorieën binnen een taxonomie bloot te leggen (Yanow, 2015). Aangezien de categorie Roma op zich gecontesteerd is, is het interessant om hier vanuit deze invalshoek op in te zoomen. Categorieanalyse stelt de vanzelfsprekendheid van categorieën in vraag. Categorieën reflecteren immers vaak de visie van de meest dominante groep op sociaal en politiek vlak en brengen exclusie met zich mee. Zo ontstaat er steeds een maatschappelijk gewaardeerde categorie, terwijl andere categorieën als minderwaardig worden gezien en er individuen buiten de categorisatie vallen.

Vanuit de categorieanalyse werd gekeken welke categorieën samen een *frame* over de integratie van Roma vormen. Een '*frame*' is een term afkomstig van de socioloog Goffman (1974). Hoewel het concept *frame* volgens Vermeersch (2011) geen eenduidige definitie kent, kan gesteld worden dat een *frame* zowel een denk- als interpretatiekader vormt waarmee individuen door middel van taal- en definiëringsprocessen betekenis geven aan hun werkelijkheid. De bredere sociale context en de media bepalen welke *frames* dominant zijn en welke *frames* bestreden moeten worden (Benford & Snow, 2000). In een proces van *counterframing* trachten sociale bewegingen weerstand te bieden aan het dominante discours zodat problemen op een andere manier bekeken worden (Plaut, 2012).

De analyse is geïnspireerd door de *Grounded Theory*-benadering van Strauss en Corbin (1990). *Grounded Theory* houdt in dat er theorie opgebouwd wordt vanuit de empirische data waarbij er een open onderzoeksvraag is en er constant afgewisseld wordt tussen dataverzameling en -analyse. Het onderzoek werd op een inductieve manier uitgevoerd, waardoor de interviews op een flexibele manier werden afgenomen en dataverzameling en -analyse werden afgewisseld. Er werd echter wel aan de hand van *synthesizing concepts* gewerkt (Chamaz, 2003). Deze concepten zijn achtergrondideeën die de analyse sturen in functie van de onderzoeksvragen. Er wordt bijvoorbeeld gecodeerd met codes zoals '*othering* Roma', 'integratie Roma' 'cultuurframe' en 'armoedeframe', maar er bleef wel ruimte voor nieuwe codes in de data die niet naar voren kwamen in de literatuurstudie. In de praktijk is er dus steeds een deductief aspect aan een inductieve studie (Bryman & Burgess, 1994).

Tijdens de categorie- en *framing*-analyse werden de data dus eerst heel open gecodeerd. Bij de tweede stap, het axiale codeerproces, werden de codes systematisch gedefinieerd en werd er een cluster van codes met de onderlinge verbanden samengesteld. Vervolgens werd er selectief gecodeerd, waarbij naar uitzonderingen en *counterframes* werd gezocht en de data verder gestructureerd werden. Tijdens het axiale en selectieve coderen werden de frames geïdentificeerd. Tijdens het codeerproces werden er vragen gehanteerd om de analyse te sturen, naar het voorbeeld van de *framing*-analyse van Bacchi (2010). Deze vragen zijn de volgende: (1) Hoe worden de

Roma gerepresenteerd? (2) Wat zijn de assumpties die aan de grond van het gepercipieerde gebrek aan integratie liggen? (3) Wat zijn de effecten van deze representatie? (4) Hoe kan dit in vraag gesteld worden?

Resultaten: ambigue percepties over Roma

Er is een ambigüiteit die continu voorkomt in de percepties van de respondenten. Enerzijds de-essentialiseren ze de Roma door hen als een veranderlijke sociale constructie te benaderen. Anderzijds gaan de respondenten Roma essentialiseren en als *other* bestempelen. Zowel essentialiserende als de-essentialiserende argumenten worden echter onbewust gecommuniceerd.

De-essentialisering

De-essentialisering wordt op verschillende manieren aangevoerd. Ten eerste wordt benadrukt dat Roma een geconstrueerde etnische groep zijn. Voornamelijk de vrijwilligers benadrukken dit. Het erkennen van het sociaal geconstrueerd karakter van de Roma vermijdt een essentialiserende invulling (Barth, 1998). Ten tweede worden de machtsverhoudingen erkend door te reflecteren op de vraag wie de Roma benoemen en hun identiteit bepalen. Alle respondenten onderschrijven het belang dat Roma voor zichzelf kunnen beslissen of ze zich al dan niet identificeren als Roma, zonder dat een meer machtige actor dat voor hen doet.

Ten derde wordt de veranderlijkheid binnen het Roma-identificatieproces belicht, zoals bij het onderstaande citaat:

“Sommige zeggen heel duidelijk ja ik ben ne Roma, andere gaan het van alle kanten ontkennen of misschien in een bepaalde fase ontkennen en misschien 10 jaar later niet meer ontkennen. Dat heeft te maken me hoe kijken zij naar zichzelf, met hun opvoeding enzo.”
(coördinatrice professionele organisatie)

Door te benadrukken dat Roma-zijn geen vaststaand kenmerk is, ontstaat er plaats voor een meer hybride invulling van de term. Ten vierde worden de-essentialiserende argumenten aangevoerd om de verscheidenheid binnen de Roma te onderschrijven en zo de negatieve vooroordelen in het publieke discours te counteren. De professionele actoren staan minder strijdvaardig tegenover de beeldvorming van Roma dan de vrijwilligers, die in het algemeen Roma vaker de-essentialiseren. Volgens vrijwilligers is de negatieve beeldvorming moeilijk te doorbreken omdat er geen oog is voor de context van extreme armoede waarin sommige Roma opgroeien:

“Als ge u eigen al Roma noemt dan stel je u heel kwetsbaar op want er is een negatief beeld, die beeldvorming is heel negatief. En die is heel moeilijk te doorbreken omdat de meeste mensen geen weet of geen gevoel hebben van wat dat betekent in de wieg gelegd worden

daar in Košice, in extreme armoede op de voet, omgeven te zijn in een omgeving waar geen onderwijs is, waar geen geschoolde mensen leven, waar mensen zomaar als, ja als dieren leven om eens iets te eten.” (coördinator vrijwilligersorganisatie)

Essentialiseren en *othering* van Roma

In deze sectie wordt verduidelijkt hoe de respondenten aan *othering* doen. Eerst worden de dimensies van *othering* besproken. Vervolgens wordt er gekeken wie binnen de Roma vooral als *other* voorgesteld worden. Ten derde wordt er gekeken of de respondenten Roma ook *otheren* tegenover andere migrantengroepen. Ten slotte wordt besproken hoe *othering* tussen Roma en de samenleving wordt *geframed* in termen van integratie en wat de mogelijke oorzaken zijn van de ambigüiteit in hun discours.

Dimensies van othering

Othering heeft verschillende dimensies (Todorev, 1984). Ten eerste is er een negatief oordeel over Roma als groep. Zoals het bovenstaande citaat illustreert, worden Roma doorheen de interviews geassocieerd met een dagdagelijkse overlevingsstrijd in een primitieve setting. Dit illustreert de ambigüiteit tussen de-essentialisering en essentialisering van de Roma. Hoewel de respondent in het citaat ook wijst op hoe moeilijk de negatieve beeldvorming te doorbreken is, bestendigt hij deze ook door Roma te benoemen als ‘dieren’. Er heerst een spanning tussen deze negatieve beeldvorming bestrijden en ze zelf onbewust reproduceren, ook al is dit om de aandacht te vestigen op de extreme armoede waarin sommige Roma in de herkomstlanden leven.

Ten tweede wordt er een sociale afstand gecreëerd tegenover de negatief beoordeelde groep. Hoewel er door de middenveldorganisaties wordt gewerkt aan die sociale afstand, construeren ze die mee door de afstand te benoemen en te benadrukken. Er wordt meermaals gesproken over een kloof of Roma ‘waarbij geen bruggen kunnen gelegd worden, bijna’. De derde dimensie van het *othering*-proces is onwetendheid over de *outgroup*. Zo is er nog veel onbekend over de Roma, waardoor er sneller overgegaan wordt tot *othering*. Zo stelt een vrijwilliger die nu ook in een professionele organisatie werkt dat er nog te veel onbekend is over Roma, zelfs in de instanties die met de doelgroep werken.

“Er is nog altijd veel te weinig kennis van Roma, dat is een feit. Dat zie ik bijvoorbeeld nu in mijn team [in een andere middenveldorganisatie rond Intra Europese Migratie], ook waar dat ik ga werken. Het is een opdracht die ze extern hebben gekregen van het stadsbestuur en daar is een uh zekere, ja het is echt onbekend. En er is toch wel een zeker angst voor dat dat weer leeft, dat is eigenlijk niet een opdracht dat ze graag zien komen.” (vrijwilliger)

Op deze drie manieren construeren actoren in middenveldorganisaties Roma als *the other*. *Othering* is echter steeds een relatief proces tegenover een andere sociale groep. De respondenten maken een onderscheid binnen de Roma zelf en met de andere doelgroepen van de organisaties, namelijk oude migranten en vluchtelingen.

Etnische hiërarchie binnen de Roma

Alle respondenten vermelden dat de Roma een grote interne diversiteit kennen. De respondenten labelen de Roemeense Roma als ultieme *other*. De Bulgaarse Roma hebben volgens alle respondenten de beste kansen tot integratie, waarna de Slowaakse Roma volgen en de Roemeense Roma het verst af van integratie gezien worden. Op die manier krijgt het label ‘Roma’ gradaties: de Roemeense Roma worden het sterkst afgezet tegen de etnische meerderheidsgroep, terwijl Bulgaarse Roma als dichterbij de etnische meerderheidsgroep én bij oude migranten zoals Turken gepercipieerd worden.

De Bulgaarse Roma worden als de grootste groep in Gent gezien. Zij zouden zich niet steeds als Roma kenbaar maken, terwijl Slowaakse en Roemeense Roma zich vaker als dusdanig kenbaar maken. De Bulgaarse Roma worden gezien als de groep die zich in Gent het snelst settelt doordat ze kunnen terugvallen op een Turks netwerk wat betreft werkgelegenheid. De meeste Bulgaarse Roma zijn immers Turkssprekend. Bovendien zouden zij beschikken over meer middelen en hadden ze meer onderwijsmogelijkheden in het thuisland dan de andere Roma in Gent.

De Slowaakse Roma komen volgens de respondenten vaak naar Gent vanuit een situatie die meer precair is. De respondenten geven aan dat hun levensomstandigheden heel extreem zijn en klagen vooral de omstandigheden in de herkomstlanden aan. Toch kan er constructiever gewerkt worden met Slowaakse Roma dan met Roemeense Roma. De respondenten stellen dat Slowaakse Roma de omgang met instanties en scholen al kennen, terwijl Roemeense Roma vaak tijdelijk naar Gent komen. Organisaties weten vaak niet of de Roemeense Roma in België blijven en voor hoelang, wat de hulpverlening bemoeilijkt. De Roemeense Roma vragen hulp aan de vrijwilligersorganisaties, terwijl ze niet uitreiken naar de professionele organisaties voor hulpverlening. Om die reden zijn zij voor vrijwilligers de moeilijkste doelgroep. Voor professionele organisaties zijn de Slowaakse Roma de moeilijkste doelgroep, maar hebben ze wel een betere kans tot integratie dan de Roemeense Roma. Tabel 1 biedt een overzicht van de interne etnische hiërarchie binnen de Roma.

Tabel 1. Etnische hiërarchie binnen de Roma vergeleken naar soort middenveldorganisatie.

Volgens alle middenveldorganisaties	Etnische hiërarchie van Roma	
	Moeilijkste doelgroep onder de Roma naargelang type organisatie	
Bulgaarse Roma Slowaakse Roma Roemeense Roma als ultieme <i>other</i>	Professionele organisaties	Slowaakse Roma door precare situatie en beperkte toenadering Roemeense Roma
	Vrijwilligersorganisaties	Roemeense Roma door tijdelijk verblijf

Volgens professionele actoren zijn de Roemeense Roma ‘de groep die zich nog het meest wegsteken’. Zij benadrukken ook het sterkst hun Roma-identiteit en zullen in sommige gevallen ‘bijna de samenleving verwerpen’. Twee professionelen verwoorden het als volgt tijdens hun dubbelinterview:

“A: Je hebt ook Roma die naast de maatschappij leven, heel hun leven en ze worden dan hier gebracht en uh ze proberen hier te overleven op de manier zoals zij dat kennen. Meestal is dat dan bedelen, heel weinig, zwart gaan werken en die mensen die zoeken geen hulp. Die zijn gewoon om op hun eigen te overleven.

B: dat zijn een beetje die Roemenen he. Ik denk dat die Roemenen inderdaad het meest naast de maatschappij leven. Dat die zo, die bedelaars he, dat die zo inderdaad echt geen vragen hebben en gewoon van laat ons hier overleven, laat ons bedelen, dan zijn we content.” (professionele coördinatrice en werknemer)

De Roemeense Roma worden hier expliciet benoemd als een groep die naast de samenleving leeft en dus geen deel is van de maatschappij die de respondenten kennen. Dit is een ingrijpende wijze van *othering*, omdat er zo heel weinig ruimte wordt gelaten voor toenadering tussen Roemeense Roma en andere sociale groepen. Bij alle Roma, maar vooral bij de Roemeense Roma, wordt er ook meermaals gealludeerd op hun overlevingsmodus. De twee respondenten schetsen twee verschillende samenlevingen: één waarin wordt geleefd en één waarin getracht wordt te overleven. Door dit onderscheid te creëren, wordt de hulpverlening voor Roemeense Roma bemoeilijkt omdat zij zelf moeten instaan voor hun overleving. Naast deze interne etnische hiërarchie vergelijken de respondenten Roma ook met hun andere doelgroepen.

Etnische hiërarchie binnen migrantengroepen

Afhankelijk van hun doelgroepen stellen de middenveldactoren etnische grenzen op. Professionele actoren gaan Roma vergelijken met migranten die al langer in Gent leven ofwel oude migranten. In de ogen van de professionele actoren nemen de Roma de laagste positie in op de etnische ladder, is er de grootste sociale afstand tussen Roma en Belgen en zijn ze het minst geïntegreerd. Roma zijn onderhevig aan een *othering*-proces in vergelijking met oude migranten, die beter geïntegreerd zouden zijn. De reden hiervoor is volgens de professionelen dat oude migranten vaker konden terugvallen op een sociaal netwerk, terwijl Roma nog geen netwerk opgebouwd hebben. Bovendien zouden Roma zich nog op hun primaire behoeftes focussen zoals een dak boven het hoofd en het gezin voldoende te eten geven. Oude migranten kunnen zich reeds toeleggen op secundaire behoeftes zoals onderwijs. Een professionele medewerker is van mening dat als kinderen van “het ene kraakpand naar het andere gaan of geen brood hebben vanavond, dan is school geen prioriteit he.” De kortetermijnbehoeftes staan centraal in het leven van Roma volgens professionele actoren.

Een tweede vergelijking die de respondenten maken, is deze tussen Roma en vluchtelingen aangezien het de voornaamste doelgroep is van de vrijwilligersorganisaties. Ook tussen vluchtelingen en Roma wordt er een duidelijke etnische grens geconstrueerd,

maar hierbij zijn er meer gelijkenissen waardoor Roma niet als *the other* gerepresenteerd worden. Roma en vluchtelingen ervaren volgens hen dezelfde noden en vaak zijn beide groepen recentelijk gevlucht uit hun land van herkomst. Een eerste verschil is dat de organisaties Roma meer constructieve hulp kunnen bieden omdat ze Europese burgers zijn. De organisaties kunnen de vluchtelingen niet op dezelfde wijze helpen omdat zij in sommige gevallen niet legaal verblijven in België. Langs de andere kant hebben Roma een lager opleidingsniveau en ‘minder tools’ om vooruit te komen. Dat zorgt ook voor een verschillende ervaring als Roma en vluchtelingen in Gent aankomen. Roma zouden een stijgend levenscomfort waarnemen, terwijl het levenscomfort van vluchtelingen daalt:

“Ze [Roma] mogen onderwijs volgen. Ze worden niet gediscrimineerd in dat opzicht en ze kunnen hier een minimum aan zorg krijgen om niet helemaal te ontberen. Iemand die uit een echte vluchtsituatie komt, die was dokter en die had een huis en er breekt een oorlog uit of er is corruptie en hij moet vluchten om zijn leven te redden. Die zakt van boven naar beneden, he dus die heeft het psychologisch veel moeilijker. Voor die Roma wordt dat hier een feest maar voor die mensen wordt dat hier een tranendal.” (coördinator vrijwilligersorganisatie)

Tabel 2 verduidelijkt het onderscheid dat de professionele organisaties en vrijwilligersorganisaties maken. In het volgende deel wordt onderzocht hoe *othering* doorsijpelt in de integratieframes waarbij Roma tegenover de samenleving worden geplaatst.

Tabel 2. Etnische hiërarchie binnen migrantengroepen volgens de respondenten en vergeleken naar soort middenveldorganisatie.

Type organisatie	Doelgroepen	Roma als <i>other</i> ?	Verschillen		
Professionele organisaties	Roma	Ja	Primaire behoeftes	Klein sociaal netwerk in België	
	Oude migranten		Secundaire behoeftes	Uitgebouwd sociaal netwerk in België	
Vrijwilligersorganisaties	Roma	Nee, wel duidelijke etnische grens	Constructieve werking als EU-burgers	Weinig scholing	Stijgend levenscomfort
	Vluchtelingen		Weinig structureel mogelijk in illegaliteit	Scholing	Dalend levenscomfort

Frames rond integratie van Roma

Alle respondenten vermelden dat integratie niet gelijkstaat met assimilatie en dat de ontvangende samenleving meer moet doen om Roma te helpen bij de integratie. Er moeten inspanningen zijn van twee kanten waarbij ‘wij integreren’ in een samenleving die inclusief is voor iedereen, in plaats van de migrant die moet integreren in de samenleving. Hoewel alle respondenten dit benadrukken, gaan ze het armoedeframe en cultuurframe combineren.

Beide frames gaan Roma op twee manieren tot *the other* bestempelen. Het cultuurframe gaat Roma *otheren* door de norm te vestigen op de westerse cultuur, terwijl het armoedeframe gaat hen *otheren* door de norm te vestigen op betere structurele omstandigheden, terwijl Roma primitief zouden zijn. Deze beide frames gaan Roma reduceren tot een verschillende essentie, namelijk de cultuur van Roma of hun armoedesituatie. Beide frames worden meer uitgebreid beschreven.

Het cultuurframe ziet moeilijkheden over de cultuur van de Roma en problematiseert hen zo als groep (Hemelsoet, 2013a). Door Roma als een groep met een essentie en vaste kenmerken te omschrijven, sluit dit frame ook aan bij het onderzoek van Stewart (1997) en is het essentialiserend (Tremlett, 2014). Opvallend is dat het cultuurframe vaker naar voren komt bij de professionele organisaties. De Roma, onder wie vooral de Roemeense Roma, worden geassocieerd met een verlangen naar vrijheid. Hierdoor gaan Roma ‘verder trekken zodra het hier niet meer gaat’ volgens een vrijwilliger. De perceptie van een nomadische leefwijze en mobiliteit strookt niet met ‘de normale manier van leven’, namelijk ergens permanent verblijven (Bancroft, 2005; Bogdal, 2012).

De percepties over Roma brengen ook een duidelijk beeld naar voren van hoe de respondenten de standaardnorm in de samenleving zien en oordelen negatief over een afwijking hiervan. Zo stelt een missietekst van een professionele organisatie dat de westerse schriftelijke schoolcultuur positieve kenmerken vertoont zoals structuur. De implicatie is dat Roma over een minder waardevolle cultuur zouden beschikken:

“Het Westers denken is gestructureerd. Dit wordt bewust en onbewust meegegeven vanaf de kleuterklassen en maakt deel uit van het westers denken. [...] Dit staat in contrast met de vage grenzen die gehanteerd worden in de opvoeding bij Romagezinnen.” (uit nota Intercultureel Netwerk Gent: *Op weg naar een betere scholing van Roma in Gent*)

Hier is een kloof geconstrueerd tussen het Westen en Roma. De Roma zouden als afwijkende groep verantwoordelijk zijn voor deze kloof.

Volgens een respondent moeten Roma ook geresponsabiliseerd worden over hun verantwoordelijkheden:

“Ja soms heb je daar ook jarenlange gewoontes en culturele dingen van ‘help ons, help ons’ en ze gaan dan een beetje in de dupe rol zitten hoor ik dan van [andere respondent] enzo, ik sta daar nu iets verder van af. Dus dan moet je hun echt wel proberen zeggen van wat is u verantwoordelijkheid als ouder.” (coördinatrice professionele organisatie)

Hierbij worden Roma gerepresenteerd als passieve subjecten die zelf niet voldoende ondernemen. Door deze culpabilisering stellen leden uit de meerderheidsgroep zichzelf en de samenleving als geheel vrij van integratietaken. Zo is er geen sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid wat de integratie betreft.

Het armoedeframe stelt dat er een gebrek is aan integratie van Roma doordat een groot deel onder hen in armoede verzeild zit. Dit sluit nauw aan bij het discours van Ladányi & Szelényi (2006) over de structurele positie van Roma. Armoede beïnvloedt bijvoorbeeld gezondheidsproblemen en schoolparticipatie waardoor de sociale mobiliteit

beperkt wordt en er een vicieuze cirkel in werking treedt. Volgens dit frame zijn de Roma net zoals andere groepen die in kansarmoede leven. Zo verwoordt een vrijwilliger het:

“Als ge focust op het maatschappelijk probleem armoede dan zul je altijd komen tot een constructie van de arme, ja of wie dat mensen in armoede zijn. Daar kun je niet rond en uw armoedebeleid zal zich in eerste instantie op die mensen richten. [...] Maar welk maatschappelijk probleem ligt er aan de grondslag van Roma of aan Roma beleid. Ik ben nog altijd op zoek naar degene die mij daar een antwoord op geeft. Er is geen enkel maatschappelijk probleem intrinsiek verbonden aan Roma zijn.” (coördinator vrijwilligersorganisatie)

Een belangrijk onderscheid met het cultuurframe is dat het armoedeframe de situatie waar Roma in verzeild zitten problematiseert terwijl het cultuurframe Roma zelf problematiseert. Het armoedeframe gaat Roma wel associëren met generatiearmoede, zoals in dit citaat:

“In die boeken over generatie-armoede lees je dat ook, dat die mensen ook zo iets hebben van uh ook de korte termijneffecten. Dat zie je bij Roma ook heel erg, lange termijn is er niet bij.” (coördinatrice vrijwilligersorganisatie)

Het merendeel van de respondenten illustreert hun kwetsbaarheid door voorbeelden aan te halen over kinderen die naar school komen zonder gegeten te hebben, waarbij ze leven in kraakpanden of kleine huizen met weinig of geen levenscomfort. Door verder ook Roma in verband te brengen met primitiviteit waarbij ze ‘als dieren leven om eens iets te eten’, wordt hun marginale positie enkel versterkt en worden Roma opnieuw *the other*. In het armoedeframe wordt één kenmerk, namelijk armoede, frequent gelinkt aan alle Roma en in die zin worden ook Roma ge-essentialiseerd. In het cultuurframe is er echter ook een duidelijke essentialisering door hun cultuur te problematiseren. In beide frames wordt dus een constructie gemaakt van ‘de werkelijke levensomstandigheden’ van de Roma (Tremlett, 2014). Tabel 3 vat de kern van het armoedeframe en het cultuurframe kort samen.

Tabel 3. Frames van de respondenten rond integratie van Roma.

Frame	Oorzaken gebrek integratie	Problematiseert..	Aanpak	Aangehaald door?
Armoedeframe	Armoede van Roma	De situatie van Roma	Structureel	Vooral vrijwilligers
Cultuurframe	Cultuur van Roma	De Roma zelf	Cultureel en individualiserend	Beiden, maar vooral dominant in de missieteksten van professionele organisaties

Zowel vrijwilligers als professionelen beperkten zich tijdens de interviews niet tot één integratierame. Het armoedeframe werd wel vaker aangehaald door de vrijwilligers tijdens de interviews. Vrijwilligers gaan de structurele situatie van Roma vaker in de verf zetten, al sluit dat niet uit dat ze soms ook de cultuur van Roma gaan problemati-

seren. Het cultuurframe komt wel frequenter naar boven bij de professionele organisaties, vooral in hun missieteksten. Verder is er geen duidelijk onderscheid op te merken in het gebruik van de frames tussen coördinatoren en uitvoerenden.

Eén respondent combineert niet enkel verschillende frames maar gaat dus ook essentialiserende en de-essentialiserende argumenten combineren. Een vrijwilliger ijvert bijvoorbeeld enerzijds voor een school waar alle kinderen die in een extreme armoedesituatie leven naar school kunnen gaan zodat Roma niet gestigmatiseerd worden. Anderzijds wijst hij ook op de cultuur van de Roma als reden waarom ze niet geïntegreerd zijn:

“Bij hun [Roma] is dat nog altijd het levensproject dat ze kinderen op de wereld brengen. Grote gezinnen he, ook door de achterstand in het denken [...] Het is een ontwikkelingsachterstand dat de oorzaak is, dat er in die cultuur nog altijd een taboe is rond voorbehoedsmiddelen.” (coördinator vrijwilligersorganisatie)

Binnen organisaties is er dus ook heel wat variatie en ambigüiteit in de percepties en frames over Roma.

Een mogelijke oorzaak van de ambigüiteit van de respondenten is dat ze onbewust het publieke discours over Roma overnemen. Bovendien zijn de Roma onderdeel van vele inclusieprojecten maar ondervinden ze een grote mate van exclusie en leven ze vaak in omstandigheden die geproblematiseerd worden. Een andere factor die kan meespelen is dat de omgeving van de respondenten Roma als moeilijke doelgroep construeert. Bovendien zijn Roma pas recentelijk aanwezig in Gent, waardoor de ervaringen van de middenveldactoren met Roma beperkter zijn dan met andere migrantengroepen.

Conclusie en discussie

Dit onderzoek nam de percepties van Gentse middenveldorganisaties over Roma en hun integratieproces onder de loep, vanuit een expliciete poging om meer aandacht te besteden aan de zogenaamde ‘samenlevingszijde’ van het integratieproces. De analyse van de percepties wijst op ambigüiteit over Roma en hun integratie. De respondenten de-essentialiseren Roma door hen als een veranderlijke constructie te benaderen. Anderzijds gaat de meerderheid van de respondenten Roma essentialiseren en als *other* bestempelen. Oude migranten hebben ook betere integratiekansen dan Roma. Binnen de Roma worden de Roemeense Roma als ultieme *other* geconstrueerd. Roma worden op twee verschillende manieren als *the other* gezien: door hun afwijkende cultuur of door hun primitieve levensomstandigheden. In het algemeen beklemtonen vrijwilligers vaker de structurele situatie van Roma. Dat sluit echter niet uit dat ze soms ook de cultuur van Roma problematiseren.

De respondenten in dit onderzoek pleiten voor inclusie voor Roma maar zitten ook vervat in een subtiel excluderend discours. Als middenveldactoren die dagelijks in contact komen met Roma een excluderend discours uitdragen over hen, versterkt dit de positie van Roma als buitenstaander. Dit heeft een negatieve impact op de werkelijke levensomstandigheden van Roma. Daarnaast wordt er geen stimulans gegeven om Roma als een

volwaardig lid van de samenleving te zien en wordt integratie niet op een eenduidige manier bevorderd. Het is van belang deze tendensen te identificeren en kritisch te bevragen.

Ten eerste is er nood aan een aanpak van de ambiguïteit in het discours van de middenveldorganisaties. Dit kan bereikt worden door een duidelijkere visie over inclusie te formuleren en door bewustzijn over subtiele exclusiemechanismen en de maatschappijvisie die de middenveldorganisaties daardoor uitdragen. Ten tweede kan de ambiguïteit worden gecounterd door te streven naar gelijkwaardigheid, net op basis van de verschillen binnen één samenleving. Het *sameness-difference*-debat (Scott, 1988; Williams, 1991) stelt dat gelijkheid en verschillen geen tegenstrijdigheden zijn, maar dat het wenselijk is dat gelijkheid net gebaseerd is op verschil. Zo wordt elke vaststaande oppositie en hiërarchie tussen sociale groepen doorbroken. De respondenten streven allen naar een meer gelijke samenleving waar de omstandigheden van Roma verbeteren en waar verschillen erkend worden. Dit is een eerste aanzet, maar om gelijkheid op basis van verschil te bereiken, mogen Roma niet langer op een discursieve wijze buiten de samenleving geplaatst worden omdat ze niet lijken op de meerderheidsgroep. Er wordt dus vooral naar gelijkheid gestreefd op basis van gemeenschappelijkheden én het wegwerken van verschillen: hoe meer de Roma gelijkenissen vertonen met de meest dominante groep in de samenleving, hoe meer ze als geïntegreerd beschouwd worden. Nu worden de geconstrueerde categorieën, opposities en hiërarchieën nog te weinig in vraag gesteld zodat verschillen als basis kunnen fungeren om een beweging naar meer gelijkheid teweeg te brengen in de samenleving.

Een manier om dat te kunnen doen, is etniciteit en Roma-zijn in te vullen op een meer hybride manier. Etniciteit wordt dan slechts in sommige contexten als bepalend gezien voor het gedrag en de attitudes van personen (Williams, 1991), een invulling waar ook Hall (1997) en Modood (2008) voor pleiten. Een persoon wordt zo nooit gelijkgesteld met één bepaald kenmerk, zoals het label 'Roma'. Indien etniciteit als hybride wordt gezien in plaats van restrictief, gaat dit in tegen alle essentialiserende constructies van Roma (Tremlett, 2014). Bovendien zorgt de hybride invulling ervoor dat de-essentialisering verankerd blijft, maar dat de politieke mobilisatie van Roma niet uitgesloten is. Dan is het ook mogelijk een veel grotere rol aan Roma zelf toe te kennen om hun eigen discours over zichzelf te kunnen ontwikkelen.

Dit brengt ons tot de beperkingen van dit onderzoek. Greenfields en Ryder (2012) en Vermeersch (2014) bepleiten het belang van Roma zelf op te nemen in onderzoek. Enkel zo kunnen ze als actieve spelers een stem hebben in het discours over zichzelf. Dit onderzoek had de opzet om te kijken naar een discours over Roma. Hoewel er ook één interview werd afgenomen met iemand die zich identificeerde als Roma, was het een meerwaarde geweest om expliciet Roma te betrekken. Omwille van praktische overwegingen werd dit niet opgenomen in het onderzoek. Het is zeker een suggestie naar toekomstig onderzoek toe om Roma zelf te bevragen over de percepties die heersen over hen en hun integratieproces. Dit is interessant, aangezien er veel heterogeniteit is binnen de Roma en de Roma-respondent uit dit onderzoek bijvoorbeeld ook zelf Roma (en in het bijzonder de Roemeense Roma) als *the other* construeerde. De reden hiervoor kan zijn dat deze respondent het discours van andere middenveldorganisatie grotendeels overnam of dat er binnen de Roma ook processen zijn waarbij zij zichzelf als *other* construeren.

De aangetoonde bevindingen van dit onderzoek kunnen bovendien verder inspiratie bieden voor onderzoek naar de percepties van middenveldorganisaties over andere migrantengroepen die hoger in de etnische hiërarchie staan. Komen exclusie en *othering* ook naar voren in de specifieke percepties over deze groepen? Dit zou verduidelijking schep-
pen in de vraag of de ambiguïteit in percepties van de organisaties ligt aan de specifieke
situatie van Roma, namelijk een groep die sterk uitgesloten wordt én onderdeel is van
vele inclusieprogramma's, of dit een algemeen probleem is bij middenveldorganisaties die
werken rond integratie? Zo worden subtiele exclusiemechanismen binnen schijnbaar inclu-
sieve initiatieven verder onderzocht. Dit is van belang aangezien er op die manier verder
in kaart gebracht kan worden wat de obstakels zijn om volwaardige inclusie te bereiken.

Noten

1. Doorheen dit artikel wordt de term 'oude migranten' gebruikt voor migranten die sinds 1960 in Gent aanwezig zijn als gevolg van een actieve rekrutering van arbeidsmigrantten.
2. Assimilatie is het idee dat de minderheidsgroep de cultuur van de dominante groep overneemt en dat er na verloop van tijd geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen de minderheids- en meerderheidsgroep (Gordon, 1964).
3. De zelforganisatie wordt in dit onderzoek als vrijwilligersorganisatie gezien omdat zij met vrijwilligers werken en niet alle personen in het bestuur Roma zijn. Er wordt wel getracht zo veel mogelijk Roma in het bestuur aan te trekken en zo meer en meer te evolueren naar echte zelforganisatie.

Bibliografie

- Arends-Tóth, J. & Van de Vijver, F. J. (2001). Het belang van acculturatie voor organisaties. *Gedrag en Organisatie*, 14(2), 55-65.
- Bacchi, C. (2010). *Foucault, Policy and Rule: Challenging the Problem-Solving Paradigm*. Aalborg: Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Aalborg Universitet. (FREIA's tekstserie; No. 74).
- Bancroft, A. (2005). *Roma and Gypsy-Travellers in Europe: modernity, race, space, and exclusion*. Aldershot and Burlington, VT: Ashgate.
- Barth, F. (1998). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Long Grove: Waveland Press.
- Benford, R. D. & Snow, D. A. (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment. *Annual review of sociology*, 611-639.
- Bhabha, H. (1983). Difference, discrimination and the discourse of colonialism. *The politics of theory*, 194-211.
- Bogdal, K. M. (2012). Europe invents the Gypsies: The dark side of modernity. *Eurozine*, 24 February 2012.
- Boréus, K. (2006). Discursive Discrimination A Typology. *European Journal of Social Theory*, 9(3), 405-424.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany* (Vol. 21). Cambridge: Cambridge University Press.

- Bryman, A. & Burgess, R. G. (1994). *Analyzing qualitative data*. London: Routledge.
- Charmaz, K. (2003). Grounded theory: Objectivist and constructivist methods. In N. K. D. Y. S. Lincoln (Ed.), *Strategies for qualitative inquiry* (2 ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- De Zwart, F., Berkers, P., Slooter, L., Duijndam, C. & Altena, M. (2011). Het systeem van etnische categorieën in Nederland, onbedoelde gevolgen van institutionalisering. *Migrantenstudies*, 27, 2-21.
- Dekker, P. (1994). Civil society. *Verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk; Civil society en vrijwilligerswerk I*.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2012). *The situation of Roma in 11 EU Member States: Survey results at a glance*. FRA/ UNDP Report. Geraadpleegd op 15 januari 2015 op http://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf.
- Fine, M. (1994). Working the hyphens: Reinventing self and other in qualitative research. In N. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 70-82). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gingrich, A. (2004). Conceptualizing Identities. In G. Bauman & A. Gingrich (Eds.), *Grammars of Identity/Alterity - A Structural Approach*. Oxford: BergHahn.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Boston: Harvard University Press.
- Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion, and national origins*. Oxford: Oxford University Press.
- Greenfields, M. & Ryder, A. (2012). Research with and for Gypsies, Roma and Travellers: combining policy, practice and community in action research. *Gypsies and Travellers*, 151-167.
- Hagendoorn, L., Drogendijk, R., Tumanov, S. & Hraba, J. (1998). Inter-ethnic preferences and ethnic hierarchies in the former Soviet Union. *International Journal of Intercultural Relations*, 22(4), 483-503.
- Hall, S. (2001). The spectacle of the other. *Discourse theory and practice: A reader*, 324-344.
- Hall, S. (2003). Creolization, diaspora, and hybridity in the context of globalization. *Documenta 11_Platform*, 3, 185-198.
- Haynes, A., Devereux, E. & Breen, M. J. (2008). Public exercises in othering: Irish print media coverage of asylum seekers and refugees. In B. Faragó & M. Sullivan (Eds.), *Facing the Other: Interdisciplinary Studies on Race, Gender and Social Justice in Ireland* (pp. 162-181). Cambridge: Cambridge Scholars Press.
- Hemseloet, E. (2011). De sociale inclusie van Roma: vragen bij een Europees project. *Oikos (Brussel)*, 4(59), 46-56.
- Hemseloet, E. (2013a). *Roma in het Gentse onderwijs: Een verhaal apart?* Gent: Academia Press.
- Hemseloet, E. (2013b). The Roma people: problem or mirror for Western European societies? An exploration of educational possibilities. *Roma education in Europe: Practices, policies and politics*, 59-70.
- Hirtt, N., Nicaise, I. & De Zutter, D. (2007). *De school van de ongelijkheid*. Antwerpen: Epo.
- Hopkins, N., Reicher, S. & Levine, M. (1997). On the parallels between social cognition and the 'new racism'. *British Journal of Social Psychology*, 36(3), 305-329.
- Hraba, J., Hagendoorn, L. & Hagendoorn, R. (1989). The ethnic hierarchy in the Netherlands: Social distance and social representation. *British Journal of Social Psychology*, 28(1), 57-69.
- Jensen, S. Q. (2011). Othering, identity formation and agency. *Qualitative studies*, 2(2), 63-78.
- Ladányi, J. & Szelényi, I. (2006). *Patterns of exclusion: Constructing Gypsy ethnicity and the making of an underclass in transitional societies of Europe*. New York: Columbia University Press.

- McGarry, A. (2011). The Roma voice in the European Union: Between national belonging and transnational identity. *Social Movement Studies, Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 10(3), 283-297.
- McGarry, A. (2014). Roma as a political identity: Exploring representations of Roma in Europe. *Ethnicities*, 14(6), 756-774.
- Meuleman, B. & Billiet, J. (2003). De houding van Vlamingen tegenover 'oude' en 'nieuwe' migranten diffuus of specifiek? *Vlaanderen gepleid* (pp. 137-176). Brussel: APS: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Modood, T. (1998). Anti-Essentialism, Multiculturalism and the Recognition' of Religious Groups. *Journal of Political Philosophy*, 6, 378-399.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco.
- Plaut, S. (2012). Expelling the Victim by Demanding Voice The Counterframing of Transnational Romani Activism. *Alternatives: Global, Local, Political*, 37(1), 52-65.
- Raad van Europa. (1997). *Measurement and Indicators of Integration*. Strasbourg. Geraadpleegd op 20 januari 2015 op http://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf.
- Riggins, S. H. E. (1997). *The language and politics of exclusion: Others in discourse*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Root, M. (1999). Multiracial Asians: Models of ethnic identity. In L. F. Miron, R.D. Torres & J.X. Inda (Eds.), *Race, ethnicity, and citizenship: A reader*. Oxford: Blackwell.
- Rothbart, M. & Taylor, M. (1992). Category labels and social reality: Do we view social categories as natural kinds? In G. R. Semin & K. Fiedles (Eds.), *Language, interaction and social cognition* (pp. 11-36). London: Sage.
- Rövid, M. (2011). One-size-fits-all Roma? On the normative dilemmas of the emerging European Roma policy. *Romani Studies*, 21(1), 1-22.
- Schinkel, W. (2007). *Denken in een tijd van sociale hypochondrie: Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement.
- Schinkel, W. (2008). Schaf het integratiebeleid af. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 4, 8-11.
- Scott, J. W. (1988). Deconstructing equality-versus-difference: Or, the uses of post-structuralist theory for feminism. *Feminist studies*, 14(1), 33.
- Stewart, M. (1997). The Puzzle of Roma persistence: group identity without a nation. In T. Acton & G. Mundy (Eds.), *Romani Culture and Gypsy Identity* (pp. 82-96). Hertfordshire: Hertfordshire University Press.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research* (Vol. 15). Newbury Park, CA: Sage.
- Todorov, T. (1984). *The conquest of America: The question of the other*. New York: Harper and Row.
- Touquet, H. & Wets, J. (2013). *Context, drijfveren en opportuniteiten van Midden-en Oost-Europese immigratie. Een exploratief onderzoek met focus op Roma*. Leuven: HIVA – Onderzoeksinstituut voor arbeid en samenleving.
- Tremlett, A. (2009). Comparing European institutional and Hungarian approaches to Roma (Gypsy) minorities. *Minority integration: Debating ethnic diversity in Eastern Europe*, 129-150.
- Tremlett, A. (2014). Making a difference without creating a difference: Super-diversity as a new direction for research on Roma minorities. *Ethnicities*, 14(6), 830-848.
- Van de Vijver, F. J. R. (2001). *Psychologie en de multiculturele samenleving*. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant/ FSW.
- Van Kerckem, K. (2014). *Bridging the gap: how ethnic boundary dynamics shape socio-cultural incorporation: a case study among Turkish Belgians*. Doctoraatsthesis. Universiteit Gent, Vakgroep Sociologie.

- Verhaeghe, P.-P., Van der Bracht, K. & Van de Putte, B. (2012). *Migrant zkt toekomst: Gent op een keerpunt tussen oude en nieuwe migratie*. Gent: Garant.
- Verkuyten, M. (2003). Discourses about ethnic group (de-) essentialism: Oppressive and progressive aspects. *British Journal of Social Psychology*, 42(3), 371-391.
- Verkuyten, M. & Kinket, B. (2000). Social distances in a multi ethnic society: The ethnic hierarchy among Dutch preadolescents. *Social Psychology Quarterly*, 75-85.
- Vermeersch, P. (2011). Europeanisering en de Roma: op zoek naar maatschappelijke inclusie in een nieuwe politieke en institutionele context. *Tijdschrift voor Sociologie*, 32(3-4), 414-436.
- Vermeersch, P. (2014). Een kansloze minderheid in de marge? De sociaaleconomische en politieke positie van de Roma in Europa. *Justitiële Verkenningen*(5), 57-71.
- Williams, J. C. (1991). Dissolving the sameness/difference debate: A post-modern path beyond essentialism in feminist and critical race theory. *Duke Law Journal*, 1991(2), 296-323.
- Wimmer, A. (2008). The making and unmaking of ethnic boundaries: A multilevel process theory. *American journal of sociology*, 113(4), 970-1022.
- Yanow, D. (2015). *Constructing "race" and "ethnicity" in America: Category-making in Public Policy and Administration*. Armonk, New York: M.E. Sharpe.

Abstract

This research focuses on society's role in the integration process of Roma by looking at civil society organisations' perceptions about Roma. We argue that it is important to incorporate a focus on power relations and representations of migrants in integration research because most research concentrates on the characteristics of migrants. We studied interviews of the actors in the civil society organisations and their mission statements with a category and framing analysis. While research mostly focuses on explicit exclusion, the results show that there are excluding mechanisms within seemingly inclusive initiatives. On the one hand, the respondents emphasise the responsibilities of society in the integration process and de-essentialise Roma. The volunteers do this more explicitly than the professional actors. On the other hand, the respondents express an excluding discourse where Roma are represented as "the other", opposed to society as a whole and migrants who have been in Belgium longer. Romanian Roma are represented as the ultimate other. Furthermore the integration of Roma is framed in different ways: the cultural frame and the poverty frame. However, both frames essentialise Roma by associating them with fixed characteristics, namely their unchangeable culture and a long-lasting poverty condition. Both volunteers and professionals exclude Roma, which prevents them from being viewed as valuable members of society. A clear vision concerning inclusion and awareness about subtle exclusion is needed. The organisations should strive towards equality of Roma based on their differences. Interpreting Roma in a more hybrid way makes it possible to de-essentialise them, yet facilitating political mobilisation.

Keywords

perceptions of civil society organisations, Roma, othering, integration, category and framing analysis
